

Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije, pučki Vela crkva ili *Assunta*, oduvijek je bila najvažnije sakralno zdanje u gradu Rijeci. Iako je 1925., nekadašnja isusovačka crkva sv. Vida postala Katedralom, Vela crkva bila je i ostala središnji bogoslužni centar grada. Za razliku od ostalih redovničkih, ova je crkva bila župna i zborna jer je u njoj stolovao Kaptol s kanonicima na čelu s arhiepiskopom ili nadžupnikom. U njezinoj su se krstionici stoljećima krstile generacije Riječana, a bogoslužje se održavalo na hrvatskom jeziku i glagoljici.

Crkva je nastala u jugoistočnom djelu starog grada, odnosno antičke Tarsatike, na temeljima rimskih termi. Izuzetno kvalitetni kasnoantički mozaici, što su otkriveni pred njezinim pročeljem upućuju na ranokršćanski kulturni prostor iz 5. ili 6. stoljeća. Daljnje arhitektonske promjene još uvijek nisu preciznije definirane, no na njih upućuju skromni materijalni ostatci poput romanički oblikovanog prozora na južnom bočnom pročelju. Pred glavnim pročeljem podignut je zvonik [1], raščlanjen gotičkim biforama, na čijim se vratima može iščitati 1377. godina. U ispravama 14. stoljeća spominje se crkveni kaptol i župa. Godine 1442. zadarski majstor Juraj Dimitrov povisuje joj glavni brod i svetište, a veliku obnovu doživjela je u 17. i 18. stoljeću. Današnje klasicističko pročelje [2] sagrađeno je 1824. prema projektu Riječanina Josipa Stroma. On je među monumentalne dorske stupove ubacio raniji barokni portal s kipom Djevice iz 18. stoljeća te još stariju gotičko-renesansnu rozetu iz 1516. godine.

Ovo slojevito zdanje je trobrodna bazilika bez apsida, a presvođena je križnim svodovima odvojenim pojasnicama. Uz glavni se oltar nalazi još deset mramornih oltara koji su nastali između 1720. i 1760. godine radi čega je ova građevina po njihovom broju i količini kvalitetne skulpture, najvažnija u Hrvatskom Primorju i na Kvarneru. U desnoj je lađi prvi oltar posvećen Sv. Križu [3], sagrađen oko 1742. godine. Izradio ga je najznačajniji riječki kipar i altarisat Antonio Michelazzi (1707. – 1771.), a na njemu se posebno ističu mramorne skulpture žalosnog sv. Ivana i Marije Magdalene pod velikim drvenim raspelom. Sa strana oltara su kipovi sv. Kuzme i Damjana. Drugi desni oltar posvećen sv. Ivanu Krstitelju [4], također je djelo Antonija Michelazzija. On je na predoltarniku iskleao reljef Kristovog Krštenja, a sa strana dva kipa Apostola. Oltarnu palu, kopiju po slavnoj Tizijanovoj slici Ivana Krstitelja, 1850. godine izveo je riječki slikar Giovanni Simonetti (1817. – 1880.). Treći oltar s desna izvorno je bio posvećen Gospi od Karmela, a od 1930. Srcu Isusovu [5]. Izveo ga je 1729. mladi Michelazzi te se za njega brinula Gospina bratovština. Posljednji oltar u desnom brodu je raskošni oltar Presvetog Sakramenta [6]. Uz veliki su tabernakul kipovi dva anđela adoranta te skulpture sv. Petra i Pavla, a čitava je kompozicija natkrivena zavjesom od žutog mramora. Oltar je nastao oko 1726. te se pripisuje majstorima Pasqualeu Lazzariniju iz Gorizije te Paulu Zulijaniju iz Gradisce d'Isonzo. S desne strane trijumfalnog luka, odnosno ulaska u svetište, nalazi se maleni mramorni oltar sv. Vinka Fererskog [7], djelo venecijanskog altarisata Pietra Fadige iz 1755. – 1757. godine. U oltarnoj se niši izvorno nalazio drveni svečev kip, kasnije zamijenjen skulpturom sv. Josipa. Pred oltarom je i stara krstionica [8] iz 1664. godine.

Prostrano je gotičko pravokutno svetište obnovljeno između 1716. i 1725. kada je povišeno i presvođeno novim svodovima ukrašenima

bogatim štukaturama, najvrjednijim i najranijim ovakve vrste na Kvarneru [9]. Obnovu svetišta i gradnju monumentalnog oltara donirala je plemićka obitelj Orlando, a zauzvrat je dobila povlašteno mjesto ukopa usred prezbiterija. Trokatni mramorni oltar djelo je ljubljanskog kamenoklesara Luke Misleja, dok se mramorni kipovi sv. Šimuna, sv. Ane, sv. Margarete i sv. Antuna Padovanskog mogu ubrojiti među najbolja djela padovanskog kipara Jacopa Contierija (1676. – 1759.). Oltarnu palu Marijinog Uznesenja naslikao je 1850. Giovanni Simonetti, a kopirao je središnji dio čuvene Tizijanove pale Assunta iz venecijanske crkve Santa Maria Gloriosa dei Frari.

S lijeve je strane trijumfalnog luka 1753. sagrađen mramorni oltar posvećen sv. Filipu Neriju [10]. Nastao je kao zavjet građana protiv učestalih potresa koji su tresli Rijeku između 1750. i 1753. godine. Palu je izradio Valentin Metzinger (1699. – 1759.), najznačajniji onovremeni ljubljanski slikar, naslikavši na njoj i vedutu Rijeke iz sredine 18. stoljeća. Četvrti oltar u lijevom brodu posvećen je Apostolskom prvaku sv. Petru [11] te je djelo Pasqualea Lazzarinija iz 1726. godine. Oltarnu palu s prikazom Predaje ključeva izveo je Ivan Franjo Gladić sredinom 17. stoljeća, a uz nju su mramorni kipovi sv. Jeronima i sv. Franje. Uz treći pilon postavljena je mramorna propovjedaonica sa skulpturama četvorice Evanđelista te reljefom Propovijed na gori, a djelo je Antonija Michelazzija [12]. Treći lijevi oltar posvećen je sv. Antunu Padovanskom čija je vizija naslikana na oltarnoj pali [13]. Nastao je u trećoj četvrtini 18. stoljeća. Uz stupove oltara su kipovi sv. Ivana Nepomuka te sv. Notburge dok je na menzi naknadno položen stakleni sarkofag s tijelom sv. Marcijana Mučenika, dar pape Aleksandra VII. gradu Rijeci 1662. godine. Drugi lijevi oltar je onaj posvećen svetom Franji Paulskom i rad je Antonija Michelazzija [14]. Na predoltarniku je prikaz sv. Franje Paulskog, uz stupove kipovi sv. Martina i sv. Katarine Aleksandrijske, dok pala, djelo nepoznatog autora, prikazuje apoteozu sveca. Konačno, prvi oltar u lijevoj lađi posvećen je sv. Antunu Opatu [15], a sagrađen je u petom desetljeću 18. stoljeća. Oltar je nastao suradnjom altarisata Antonija Michelazzija te ljubljanskog kipara Francesca Robbe (1698. – 1757.), dok je nepoznati majstor nešto kasnije među stupove oltara postavio kipove sv. Ignacija i sv. Marije Egipatske. Oltarnu sliku s prikazom apoteoze sv. Antuna Opatu izradio je Valentin Metzinger.

Crkva je značajnije obnovljena sredinom 19. stoljeća te u drugoj četvrtini 20. stoljeća kada je njezine svodove biblijskim i simboličkim prikazima oslikao Augusto Pagliarini. Nad ulazom u crkvu sagrađeno je pjevalište [16], a orgulje iz 1928. su djelo Giovannija Tamburinija iz Creme. Obnova se ove crkve u 21. stoljeću pomalo rastegla pa skele i zaštitne mreže priječe da se njenoj skladnoj unutrašnjosti i raskošnim oltarima da značaj koji im s pravom pripada.

Kako je ova crkva najvažnije sakralno zdanje grada Rijeke, potrebno je prepoznati stvarne vrijednosti njenog inventara te ga ispravno postaviti u povijesno umjetnički kontekst. Na taj će se način moći bolje razumjeti ukus i ambicija naručitelja te njihova financijska moć, kao i snaga klera koji je u njoj glagoljao te stoljećima oblikovao sliku vjerske i građanske Rijeke.

Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Rijeci

Vela crkva, *Assunta*

